

Existuje vůbec islámský svět?

V české publicistice, v populárněvědné, ale i odborné literatuře se velmi často užívá pojmu „islámský svět“. Málokdy si však uvědomíme, že jde o termín značně nepřesný, který slouží buď jako zjednodušující žurnalistické klišé, nebo přinejlepším jako určitá „zkratka“, jejíž pomocí chce ten který autor zjednodušit výpověď o některých obecných nebo shodných rysech určité „neevropské“ či „nezápadní“ části světa.

Zamyslíme-li se však nad tímto klišé hlouběji, zjistíme, že se v něm (jako v řadě jiných) odráží především náš eurocentrický a zjednodušující pohled na ty části světa, o nichž nemáme hlubší znalosti a jež nejsou bezprostřední součástí naší historické zkušenosti a našeho „civilizačního povědomí“.

Uznejte sami: Sotva bychom v nějakém konkrétnějším kontextu použili výrazu „křesťanský svět“. I tento termín se objevuje, ale výhradně ve velmi zamlžujících ideologizujících esejích, které se často snaží prokázat kultivovanost, případně demokratičnost a etickou převahu „euroatlantického civilizačního prostoru“ nad politickou nekultivo-

vaností, barbarstvím a tmářstvím „těch druhých“. Přísněji vzato, pojem křesťanský svět nevypovídá o ničem jiném než o tom, že máme na mysli souhrn několika desítek států (případně historických oblastí), v nichž žije obyvatelstvo, které se ve své většině hlásí k některé z denominací křesťanských církví. V jiných velmi důležitých ohledech je však toto kritérium zcela nepoužitelné, ledaže bychom chtěli samoučelně hledat pevné historické a kulturní vazby a současné

Označení „islámský svět“ je klišé odrážející zjednodušující pohled „evropocentrické“ civilizace na oblasti obývané muslimy. „Islámský svět“ tvoří nesourodou mozaiku států a územních celků uvnitř těchto států.

podobnosti mezi takovými zeměmi a kulturami jako jsou USA, Venezuela, Itálie, Švédsko, Etiopie a Filipíny. To všechno jsou „křesťanské“ země, jež mají ovšem zcela odlišné dějiny, etnickou skladbu, kulturní výraz a aktuální politický systém.

Do jaké míry je vlastně důležité, že křesťanství je v nich dominantním náboženským systémem? Vždyť tvrzení, že na světě dnes žije (podle různých statistik) tolik a tolik set milionů křesťanů, je z řady hledisek neseřízní, protože vychází z mechanického ztotožnění počtu příslušníků víry s přísně exaktními výpočty demografů či sociologů. Teprve speciálnější statistické sondy a sociologické (kulturně antropologické) průzkumy nám ukáží, že náboženská realita v té které zemi či oblasti je mnohem složitější. Dá se např. říci, že v Česku žije deset milionů a několik set tisíc křesťanů? Objektivně řečeno –

určitě ne, i když na druhé straně je pro nezávislého odborníka (statistika, sociologa) značně obtížné s maximální přesností určit, kdo je a kdo „už není“ křesťan. Musí se držet (nejlépe anonymních) anket a jiných metod sociologického (antropologického)

výzkumu a spoléhat na to, že respondenti budou ochotni k upřímné spolupráci. V každém případě se vyjeví, že část obyvatel jsou otevření nebo skrytí ateisté, jiní se za křesťany považují proto, že jsou pokřtěni a byli formálně u biřmování.

Jen určitá výšeč obyvatel skutečně žije s nějakou náboženskou obcí nebo individuálně prožívá či nachází Boha. Formální projevy zbožnosti (účast na mších a bohoslužbách, soužití s náboženskou obcí, modlitba před společným jídlem apod.) a mnoho dalších jevů náboženského (duchovního) života společnosti – to jsou jevy, které může popsat, analyzovat a vysvětlovat religionistika, sociální a kulturní antropologie, případně historiografie. Osobní (individuální) prožívání Boha nebo pocity, jež jejich nositel za takový stav považuje, jsou však už jevy, které nedokáže posoudit žádný religionista, historik či demograf. Zde se už pohybujeme na velmi citlivé a subjektivní půdě sociální psychologie. Ale ani psychologové nedokáží objektivně a exaktně změřit sílu zbožnosti a stanovit, kdo je a kdo už není správný křesťan. Minulost, současný stav a výhledy určitého náboženství lze empiricky studovat a hodnotit jen tam, kde se na bázi sdílení určitých formálních projevů kultu, kulturních hodnot a institucí shro-





APLIKACE DO VÝUKY

Otázky a úkoly:

Pokuste se shrnout vaše dosavadní hlavní poznatky o islámu a islámských zemích. Porovnejte islám s ostatními náboženskými systémy. Určete společné a rozdílné rysy jednotlivých náboženství. Jak se liší geografické rozšíření jednotlivých náboženství na Zemi?

Foto 1: Kuvajtská bankovní úředníci tráví víkendy nejraději „na chatě“ – tedy v beduínských stanech, kde poslouchají hudbu, hrají karty a probírají problémy uplynulého týdne.

Foto 2: Selimiye – mešita sultána Selima II. v Edirne (Turecko), mistrovské dílo osmanského architekta Sinana z 16. století.

Foto 3: Revoluční pokus o ženskou emancipaci: Libyjské dívky přicházejí z vesnického prostředí rovnou do armády. Ty bigotnější si smí zahalovat vlasy, pokud jim to nebrání při plnění.

Foto 1 až 3: M. Mendel

mažduje relativně početná skupina osob, jež se tím či oním způsobem angažují pro společně vymezenou věc.

Tento krok stranou do nám bližšího, „křesťanského světa“ jsem si dovolil jen proto, abych na něm demonstroval, že nejinak tomu je i v islámu, náboženském systému, který je nám vzdálenější a vůči němuž máme v mnohém ohledu historicky zakořeněný iracionální pocit nedůvěry. Také islám je – vedle judaismu a křesťanství – jedno z velkých monotheistických náboženství, jež navíc v současnosti vykazuje nejvyšší počet nových stoupenců. Je to náboženství, o kterém se tvrdí, že má dnes přes jednu miliardu příznivců, přičemž i v tomto případě se vychází z mechanického – a tudíž mylného – sčítání počtu obyvatel v zemích, kde islám

jako náboženství převažuje nebo je zcela dominantní.

Přestože může leckdo namítnout, že islám dnes hraje v životě mnoha zemí a společností mnohem důležitější úlohu a mnohem více ovlivňuje politiku i životní každodennost, než jak je tomu v „křesťanských“ zemích, platí zhruba to, co jsem uvedl výše. Kdo kdy spolehlivě změřil, zda je ten který občan muslimem jen formálně, nebo zda jde o bigotně věřícího člověka? Je kriteriem zbožnosti to, zda se muslim – v souladu s nařízenými náboženského práva – pětkrát denně modlí? Skutečně se všichni muslimové o postním měsíci ramadánu ukázněně postí? Jsou vlastně ještě islámské takové státy, kde byla šaría téměř beze zbytku nahrazena sekulárním právním systémem? Navíc – viděno od nás, z Evropy, se celý „islámský svět“ jeví jako nějaký ucelený orientální, dílem nevyzpytatelný či archaický prostor, v němž se dá tušit nanejvýš nějaké dobrodružství, ale spíše nebezpečí, možná kus romantiky, ale spíše náboženské tmářství a fanatismus. Tak tomu ale není. Do „islámského světa“ patří etnicky, kulturně a ekonomicky tak odlišné oblasti a země jako je Mali, Egypt, Turecko, Bosna, Komorské ostrovy, Sýrie, Uzbekistán, Bangladéš, Čečensko, Malajsie a Indonésie. Zájemcům a odborníkům v oblasti geografie a příbuzných vědních oborů jistě není třeba obsáhle vysvětlovat, jak odlišnými historicko-kulturními zkušenostmi jednotlivé části „islámského světa“ prošly. Není pochyb, že na podobě materiálního života jednotlivých populací v tomto prostoru, na němž do jisté míry závisely i formy života duchovního, se značnou měrou podílely i geografické a přírodní poměry té které oblasti, stejně jako předislámské projevy života a kultury i způsoby, jakými ta která společnost přijímá akulturační (chcete-li globalizační) procesy posledních dvou století. Zapojíme-li do souboru hodnotících kritérií navíc aktuální politické poměry, jako je třeba podoba politického zřízení či státní ideologie, zjistíme, že „islámský svět“ vlastně tvoří dost nesourodou mozaiku států a odlišných provincií v rámci těchto států, jež mají své vlastní politické, ekonomické, národní, kmenové a také náboženské problémy.

Jinými slovy – „islámský svět“ reálně nespojuje nic jiného než že určitá část obyvatelstva v něm žijící tou či onou měrou sdílí formální a psychické projevy jistého náboženského systému a jistého pohledu na svět. Další, nábožensky vlažnější část obyvatel by si sice kvůli celkově převládající úctě k tradicím nedovolila veřejně říci, že náboženství vlastně ke svému životu nepotřebuje, ale zároveň nepraktikuje islámský rituál vůbec ne-



bo jen příležitostně a sdílí jen určité konvence. Chová se prostě podobně, jako naprostá většina českých bezvěrců, kteří slaví Vánoce, či Velikonoce a při podobných příležitostech či o dovolené s úctou rádi setrvávají pod klenbou nějakého chrámu a kochají se estetikou jeho architektury nebo atmosférou obřadu. Také v islámu je mnoho lidí, kteří se nemodlí ani doma v soukromí rodiny, ani kolektivně o pátečních modlitbách v mešitě, ani nesdílejí jakékoli formální znaky zbožnosti v podobě tradičního oděvu nebo přehnaně náboženské frazeologie při běžné konverzaci. V islámu je mnoho lidí, kteří se necítí být součástí žádného většího náboženského celku, který má ambici získat pro islám celý svět. Mnozí muslimové prožívají několikerou identitu, v níž přísluš-

nost k náboženství nemusí být prvořadá. Naprostá většina egyptských muslimů se cítí být především potomky egyptské národní a kulturní tradice, jejíž součástí je i kultura starověkého Egypta. Běžnému Iráčanovi není nic po tom, jak se žije v Malajsii, a mnohem raději vám bude vyprávět nacionalistický mýtus o tom, že iráčtí Arabové jsou potomky velkých starověkých kultur Sumeru a Babylonu. Většině islámského světa byl naprosto lhostejný osud bosenských Muslimů, kterým v letech 1992–96 hrozila přinejmenším kulturní genocida ze strany Srbů. Islámský svět pro ně není homogenním prostředím sahajícím od Senegalu po Indonésii, od Bosny po Somálsko nebo Zanzibar, prostředím, které má osudové civilizační poslání získat pro pravou víru celý svět.

Islám je složitý náboženský systém, který je možno – podobně jako křesťanství – analyzovat v mnoha rovinách: a) jako rituál, tj. soubor formálních nábožen-

ských úkonů, jimiž jednotlivci nebo obec projevují svůj vztah k transcendentální entitě; b) jako soubor písemně fixovaných „svatých“ textů a věroučných zásad, pomocí nichž náboženská komunita vysvětluje svůj postoj k životu na tomto i na onom

světě, formuluje a udržuje svůj vztah k okolnímu neislámskému prostředí; c) jako etický kodex, který zpravidla vymezuje pravidla vztahů mezi lidmi ve společnosti; d) jako s tím související mnohovrstevnatý systém náboženského práva (šari'ý), který v průběhu dějin stanovoval závazné normy společenského soužití a politického života v jednotlivých částech „islámského světa“; e) jako jeho institucionální zakotvení související s působením muslimských náboženskopráv-

Základními povinnostmi praktikujících muslimů jsou:

1. Šahada – vyznání víry; alespoň jednou v životě pronést tato slova: „není Boha kromě Alláha a Mohamed je jeho prorok“.
2. Salát – pětkrát denně se modlit s tváří obrácenou k Mekce.
3. Zakát – darovat almužnu ve formě náboženské daně.
4. Saum – držet půst v denních hodinách v ramadánu – devátém měsíci islámského kalendáře.
5. Hadždž – alespoň jednou za život podniknout pouť do Mekky k posvátné Kaabě.

ZAJÍMAVÉ INFORMACE

- Islám je náboženstvím a současně právním a morálním systémem, stylem života a kulturou, kde se nerozlišují světské a náboženské záležitosti.
- Islám je vyhlášený státním náboženstvím v téměř padesáti zemích světa (46). Všechny tyto státy se sdružují v Organizaci islámské konference.
- Sekulární nacionalistické diktatury se uplatňují např. v Sýrii a Íráku, konstituční monarchie evropského typu v Jordánsku a Maroku. Turecko a Tunisko jsou radikálně sekulární republiky, Libanon, Egypt, Indonésie a mnoho dalších zemí jsou umírněně sekulárními státy. Jednou z mála zemí, které nepodepsaly Všeobecnou deklaraci lidských práv je Saúdská Arábie.
- Islám má některé společné rysy s křesťanstvím a židovským náboženstvím. Všechna tři vyznání pocházejí ze Středního Východu. Jsou založena na svatých písmech. Vyznávají víru v jediného Boha (monoteismus).
- Islám je nejvíce rozšířen v oblasti Středního Východu (zde jsou i jeho svatá místa Mekka a Medína). Dále je rozšířen v severoafrických státech, Pákistánu, Bangladéši, Malajsii, Bruneji, na Komorách a v Indonésii. Vojenskými výpravami, obchodními kontakty, misionářskou činností a migrací (přistěhovalectvím za prací apod.) se rozšířil také do jižní Evropy, východní Afriky, Indie, Číny, na Filipíny, do Spojených států amerických, ale i do Česka.
- Původ islámu sahá do 7. století k náboženským zjevením proroka Muhamada, sepsaným v Koránu. Muhamad věřil, že mu Korán nadiktoval sám Bůh. Neshoda o nástupnictví po Muhamadově smrti (roku 632) vedla k rozkolu mezi věřícími. Následovníci otce Muhamadovy manželky Aishy se nazývají sunnité. Považují se za více tradicionalistické a ortodoxní. Následovníci Muhamadova bratrance a manžela jeho dcery Fátimy se nazývají šiité. Šiité jsou v početní převaze nad sunnity v Íráku, Íránu, Bahrajnu a Libanonu. V ostatních islámských státech tvoří menšinu.
- Za porušení práva se v zemích s fundamentalistickým pojetím islámu ukládají přísné tresty. Např. za smilstvo – ukamenování, předmanželský styk – bičování či vyhnání, opilství – bičování, krádež (různé stupně, např. useknutí pravé ruky u zápěstí), odpadlictví od islámu – trest smrti apod.
- Islám nedovoluje muslimům používat „nečisté věci“. Např. jíst vepřové maso a krev. Dále pak zakazuje požívání alkoholických nápojů, opia a narkotik. Prohibice existuje v převážně většině arabského světa, např. v Íránu či Libyi.
- Islám není jen Korán a vznosné architektonické skvosty v podobě mešit.
- Islám je složitý náboženský systém, který především představuje:
 - soubor „svatých“ textů a věroučných zásad
 - rituál
 - etický kodex
 - systém náboženského práva
 - institucionální zakotvení nábožensko-právních autorit

POJMY

Džihád – svatá válka; obrana muslimského světa před vnějšími a vnitřními nepřáteli. Často se považuje za šestý pilíř víry. V klasické islámské právní teorii je konečným cílem džihádu islami-zace celého světa. V moderní podobě se objevuje ve spojení s osvobozenec-kými válkami na úze-mích a ve státech, kde žijí muslimové.

Fundamentalismus – přísné a nekompromisní lpění na určitých principech a pravidlech (nábo-ženských, politických, mravních apod.). Často bý-vá spojován právě s islámem. K nejradikálnějším organizacím islámského fundamentalismu patří např. Taliban, Al Kajdá, nebo Hizballáh (polotaj-ná organizace libanonských šiitů).

Hadždž – svatá pouť; skládá se z řady několi-kadenních obřadů. Poutníci mají například za úkol sedmkrát obejít svatyni Kaabu, políbit černý kámen uvnitř Kaaby a dotknout se ho. Svatou pouť vykonává ročně okolo 2 milionů poutníků.

Korán – duchovní kniha islámu, která dává mimo jiné návody, jak má správný muslim vést život v souladu s „pěti články víry“. Korán obsa-huje praktické, právní a kulturní příkazy. Např. muslimům se zakazuje jíst vepřové maso, pít alkoholické nápoje, hrát hazardní hry, podvádět, věnovat se lichvě a tvořit obrazy. Korán obsahuje 114 kapitol, tzv. súr, jejichž řazení není chrono-lo-gické, ale formální (od nejdelsí k nejkratší). Vý-jimkou je první vstupní súra, Fátiha, která knihu „otevívá“ a můžeme ji přirovnat k římskokatolic-kému otečenáši. Tematicky je korán neutříděný, spíše fragmentální.

Sunna – soubor právních a morálních předpisů sepsaný v 8. a 9. století podle ústně tradovaných výroků a skutků Muhamada a jeho prvních následovníků.

Šaría – souhrn právních norem (pravá cesta), islámský zákon, který vychází z Koránu a Sunny. Je současně návodem, jak být správným muslimem.

MEŠITA

je centrem společného uctívání, kde se odehráva-jí páteční modlitby. V minulosti měly mešity více-ro funkcí, např. vojenskou, politickou, společen-skou i výchovnou. U mnohých mešit existují ještě dnes školy s výukou Koránu, práva a věrouky (tzv. maktab). Základní uspořádání každé mešity je stejné; kopíruje dvůr Muhamadova domu v Medíně. Jedná se o zastřešené místo, nad nímž se obvykle tyčí minaret. Mihrab je výklenek pro imámá, který řídí modlitbu. Ta směřuje k Mekce. Napravo od mihrabu jsou schody a na jejich vrcholu sedadlo minbar, používané jako kazatelna. Pětkrát denně vyhláší muezzin z minaretu čas modlitby (dnes ampliony). Korán zakazuje zobrazovat lidi a zvířata. Mešity jsou proto vyzdobeny abstraktními geometrickými a květinovými, vzájemně propletenými vzory. Vnitřní výzdoba mešity má vést oči k nebi.

ních autorit, zvaných ulamá.

Tím ovšem náš výčet zdaleka není vyčerpán. Mezi jednotlivými ob-lastmi „islámského svě-ta“ existují obrovské et-nické, sociální a kultur-ní rozdíly, které se do tamějších projevů nábo-ženského života promí-tají v podobě značného průniku tzv. substráto-vých kulturních hodnot. Islám je totiž v našich představách vůbec čas-to redukován na některé obecně známější jevy, jako je volání muezzina z ochozu minaretu, půst o ramadánu nebo rituální zvířecí obět. Islám ale není jen Korán nebo vzosné ar-chitektonické skvosty, jakými jsou mešity v Istanbulu, Káhiře či Isfahánu. Kdo ví, jestli skutečná tvář soudobého islámu net-kví v bezbřehém prostoru sufismu (islám-ské mystiky) a nejrůz-nějších lokálních podo-bách „lidového islá-mu“, mozaiky místních náboženských praktik, jež s tím oficiálním is-lámem už nemají příliš mnoho společného. Skutečný „žitý“ islám – to je spíše lidové proží-vání víry, počínaje kul-tem místních světců a navštěvováním jejich hrodek a konče uctívá-ním stromů a studní ve jménu jediného Boha či zapojováním různých jiných nadpřirozených sil, jež mají prokazatel-ně svůj původ v jiných náboženských tradi-cích – ať už v šamanismu, buddhismu, křes-tanství nebo totemismu...

jakožto ideálního modelu, k němuž se per-spektivně přimkne i dosud bloudící část lidstva. I když z tohoto ideálního modelu představitelé islámské politické i zákono-dárné moci v průběhu dějin mnoho slevili, zůstávají podobné zásady formálně do-dnes nedotknutelnou součástí islámské dogmatiky a jako tako-vé jsou v posledních dvou desetiletích stále častěji zneužívány nej-různějšími složkami ra-dikální náboženské opozice. Ty v někte-rých případech použi-vají trpělivých agitač-ních a politických me-tod, jindy se jedná o vysloveně teroristic-ké skupiny, jejichž mladí stoupenci, jsouce nadšení jednoduchými vulgárními interpreta-cemi klasických nábo-ženských pouček, mají pocit, že jednorázovou akcí individuálního násilí lze změnit svět. I když se prostřednictvím senzacechtivých sdělovacích prostředků a vzhledem k spektakulárním akcím o současnosti islá-mu dozvídáme většinou v silně reduková-né podobě „islámského terorismu“, „is-lámský svět“ je mno-hem širší realita, k její-muž poznávání stojí za to přistupovat věcně, bez předsudků a sklonu k nekritickému příjí-mání přežilých xeno-fóbních stereotypů.

Islámské náboženství je však možno sledovat i v rovině jeho politické teorie, resp. ideologie. Od samého počátku, kdy prorok Muhammad v roce 622 n. l. přesídlil se skupinou svých věřících z rodné Mekky do Medíny a začal tam bu-dovat ummu – obec vě-řících jako zárodek příštího islámského stá-tu, je v islámské věrou-ce a právních normách obsaženo učení o uspo-řádání společnosti

Skutečný „žitý“ islám představu-je spíše lidové prožívání víry, po-čínaje kultem místních světců a navštěvováním jejich hrodek a konče uctíváním stromů a stud-ní ve jménu jediného Boha či zapojováním různých jiných nad-přirozených sil, jež mají proka-zatelně svůj původ v jiných ná-boženských tradicích – ať už v šamanismu, buddhismu, křes-tanství nebo totemismu...

Text 114. súry – Lidé

سورة الناس

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ

مَلِكِ النَّاسِ

إِلَهِ النَّاسِ

مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ

الَّذِي يُوسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ

مِنَ الْحَبَّةِ وَالنَّاسِ

Zdroj: http://www.muslim-inform.cz/koran_text/index.htm

Modlitba je jedinou pravidelnou bohoslužbou. Pro její platnost je nezbytné provést rituální očistění těla, oděvu i místa modlitby od veškerých nečistot, zakrýt tělo, dodržet čas modlitby a směr k Mekce.

Miloš Mendel
Orientální ústav
Akademie věd ČR